

ԶՈՐ Ի ԶՔՆԱՂՆ ԵՆԻ ՀՆԱՐԵԱՅ ԱՍ ՈՂ ՆԻԿ ,

ԶԱՅՆ ՅԱՆՇՈՒՔՆ ԵՆԻ ՈՂԲԱՅ ՆԻԿ ՈՍ

Ոտանաւորին առաջին տողը բաղկացընող՝ հինգ բառին սկզբնատառերը հաշուեմք նէ՝ 17 թիւ կը գտնեմք . և Քարուգաշտի եկեղեցւոյն շինութեան հայոց թուականը՝ (որ է ՆԽԹ) այս իրեք թուանշան տառերն ալ գումարեմք նէ՝ ճիշդ 17 կը գտնեմք . ինչպէս

Ս Յ Ի Դ Ի | 17 4 4 9 | 17

Երկրորդ տողը բաղկացընող հինգ բառին սկզբնատառերը հաշուեմք նէ՝ 20 թիւ կը գտնեմք . և մեր այս տարուան 1 հայոց թուականը՝ (որ է ՌՄՂԸ) այս չորս թուանշան տառերն ալ գումարեմք նէ՝ ճիշդ 20 թիւ կը գտնեմք . ինչպէս

Ս Յ Ի Ս Կ | 20 Ի Յ Ս Ք | 20

Ոտանաւորին առաջին տողը 27 տառերէ բաղկացեալ է և այս 27 տառը թէ որ հաշուեմք նէ 119 թիւ կ'ելայ : Երկրորդ տողն ալ ճիշդ 27 տառերէ կը բաղկանայ ու 119 թիւ կուտայ :

Ա	Պ	Ն
Ծ	Բ	Ք
Ն	Պ	Ս
Ք	Բ	Ծ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Բ .

Յօանայ աշխարհագրութիւնը հոգեբանական :

ՀԻՒՅՄԻ վերջը հին ու ամենուն ծանուցեալ մատենագրութիւն ունեցող ազգ Յոյնք են , որոնց գրուածքներէն կը տեսնանք թէ հին ատեն հետզհետէ որչափ աշխարհքներու և ազգաց ծանօթութիւն ունեցեր են :

Փիւնիկեցիք իրենց վաճառականութեամբը շուտ մը ծանօթացան Յունաց հետ , որ Եգեան ծովուն կղզիները ու ծովեզերքները կը բնակէին : Եոնց գեղեցիկ ձեռագործներուն վրայ զարմանալով սկսան երկրին բերօքը և երբեմն նաև գերիներու հետ փոխանորդ ընել : Եյս բանս յայտնի է Եգեկիէլ մարգարէին Տիւրոսի աւերման վրայ ըրած մարգարէութեմէն մէջ՝ ուր կ'ըսէ՝ « Յոյնք և ամենայն որ շուրջ զնովաւ էին՝ մարդավաճառք քո , և անօթս պղնձիս ե-

տուն 'ի վաճառս քո ' » : Երրորդտաս ալ կ'ըսէ . թէ Յունաց և բարբարոսաց՝ մէջ եղած պատերազմներուն ըսկիզբը՝ բարբարոսաց Յունաց կանայքը յափշտակելն եղաւ . որով հարկեցան Յոյնք նաւերով անոնց հետ պատերազմիլ : Փիւնիկեցիք Եգոսի թագաւորին Յով աղջիկը յափշտակեցին , Եգետացիք բռնի զԵգրոսպան Տիւրոս տարին , Յասոն Սեդէան առած փախաւ : Եայց այս յափշտակութեանցս մէջ ամենէն երևելին հեղինէի յափշտակութիւնն է՝ որ պատճառ եղաւ Տրոյական մեծ պատերազմին , որուն վրայ գրած է հոմերոս իր բանաստեղծութիւնը : Եատողի և բարբարոս ազգաց արուեստը միայն պատերազմն է . և թէ որ վաճառականութիւն ալ ընեն՝ իրենց վաճառքը միայն գերի է : Փիւնիկեցիք աս առթով անոնց թշնամութիւնը վառ կը պահէին որպէս զի իրենց վաճառքը աղէկ քուրի . իրենց շահասիրութեանը չափ չկար . և ինչ արուեստներով ու խարդախութեամբ անցեալ դարերուն Սպանիացիք նոր աշխարհքի պարզամիտ

1 Հովուան Նիկողոս ազայն անցեալ տարի գրերէր էր այս ծածկաբանութեան ճարտար մեկնութիւնը :

1 Գլուխ ԻԷ . 13 :

2 Յոյնք ամէն օտար ազգաց բարբարոս կ'ըսէին :

Ժողովուրդները կը խաբէին, նոյնպիսի խարդախութիւններով Տիւրացի վաճառականները զՅոյները կը խաբէին. և Հոմերոս որ յաճախ Փիւնիկեցի արուեստաւորները կը գովէ, ծանր խօսքերով անոնց վաճառականներուն անյապազ շահասիրութիւնը վար կը զարնէ և Տիւրացիները մարդկային ազգի թըշնամի են կ'ըսէ իրենց չար գործքերովը։ Վուցէ ապագայք այնչափ անիրաւութեանց հատուցում մը սեպեն։ Յունաց գիրը՝ որ Փիւնիկեցոցմէ առին։ Յունական մատենագրութեան սկիզբը կը ցուցնէր թէ ատենով ինչ աստիճանի պիտի հասնի, և Հոմերոսի քերթուղական գերազանց հանձարոյն հետ իր ատենի բոլոր գիտութիւնները միացեր էին և Սորաբոնի ըսածին նայելով՝ ահոր պէս աշխարհագրութեան հմուտ իրենցմէ առաջ չէ եղած։ Ուստի մեր վախճանն ալ աշխարհագրութե պատմութիւնը պատմել ըլլալով՝ տեսնանք թէ իր հմուտութիւնը որչափ էր։

Հոմերոս Ովկիանոսը ընդարձակ գետ մը կը կարծէ կամ կը ձեւացնէ որ երկրիս ամէն կողմը կը պտըտի, և Բքիլէսի վահանին ստորագրութեանը մէջ որ Հեփեսոսոս շիներ էր, երկիրս կեղրոն է և եզերքն ալ Ովկիանոսի ալիքները կը պատեն։ Տրոյիոյ տակ նիզակալից բանակները համբելու ատեն Յունաստանի տէրութիւնները մանրամասնաբար կը յիշատակէ, որոնցմէ թեբէ, Բթէնք, Կորնթոս ու Լակեդեմոն ամենէն աւելի յայտնի են։ Դասնաւոր գաղափար մը կու տայ Սակեդոնիոյ վրայ և Բալոր ըսուած կղզիներն ու մեծ կղզիները աղէկ կը ճանչնայ։ Տրոյացոց օգնութիւն եկեր էին Պեղասգեանք, Լեոնացիք, Կարիացիք որ խորթ լեզու մը ունէին, Լիւկիացիք և Սոլիմացիք որ ասոնց հարաւային կողմը կը բնակէին։ Բրամացիք որ Լիւիկիայէ մինչև Բոթրեստան կ'ընդարձակէին. Փուրգացիք որ Բսկանիայէն եկան։ Ան ծովուն քովերէն Պրիամոսի օգնութեան եկան Պափղագանացիք որ Պարթենիոն գետին եզերքները կը բնա-

կէին։ Բիզոնք՝ Բիւպա ըսուած հեռու աշխարհքէն ուր արծաթ կ'ելլայ, և Հայոց Խաղտեաց կողմերն կը կարծուին։ Ան ծովուն արեւմտեան կողմերը Հոմերոս կը ճանչնար թրակացիները, Սիւսիացիք և Կպպոմոլք կամ Չիադիացք որ ձիու կաթով կ'ապրէին և երկայնակեաց մարդիկ էին։ Բոնք ան երկրին բնակիչներն են որոնց ետքէն Սարմատացիք տիրապետեցին, և թափառական կեանք մը կ'անցընէին, Հոմերոս այս ազգերուն ոչ միայն երկիրը կը ճանչնայ այլ նաև իրենց սովորութիւնները ու բերքերը, որ շատ զարմանալի է այն Ժամանակներուն համար։

Երգիպոսս մեծ գաղափար մը տուեր էր քերթողիս. կը ստորագրէ թեբէի ճիւղութիւնը, իրեն հարիւր դռները, որոնց ամէն մէկէն երկու հարիւր հոգի զինեալ կ'ելլան եղեր, կը խօսի նաև Եգիպտոսի համեմիցը վրայ։ Եգիպտոսէն իբրիա կ'անցնի և կ'ըսէ թէ իբրիա ամենեւին մէկը կարօտութիւն չունի, ոչ թագաւորը, ոչ հովիւը. ոչխարները տարին իրեք անգամ կը ծնանին, և գաւնները ծնանելու ատեն եղջիւրնին բուսած է։ Թեպէտ Հոմերոս Հընդկաստանու ոչ գրիցը և ոչ անուանը վըրայ տեղեկութիւն մը կուտայ. բայց ի վերայ այսր ամենայնի չենք կրնար ըսել թէ բոլորովին անտեղեակ էր. վասն զի կ'ըսէ թէ նոյն կողմերուն արեւելեան դիրքը սեւ մարդիկ կան։ Ողիսականին մէջ Սենեղաւոսի ճամբորդութիւնը պատմելու ատեն կը տեսնուի որ Սիւլերկրականին՝ Կարմիր ծովէն Սուէիզի պարանոցով բաժնուիլը և թէ Եգիպտոսէն թերան ունի՝ չգիտեր եղեր։ Երբ Սենեղաւոսի ճամբորդութեան մէջ կը տեսնենք որ շատ տեղ կը պարծի Սենեղաւոս ծովու վրայ ըրած հինաստութեամբ Ժողոված հարստութեանը վրայ, ուսկից յայտնի կ'իմացուի որ նոյն ատենները ծովու վրայ հինաստութեան ընելը սովորական բան մ'է եղեր կամ գուցէ նաև պատիւ։ Երբ ատենները ծովու վրայ պատերազմելու սովորութիւնը մտեր էր ինչպէս որ Հոմե-

րոտի պատմութենէն կ'երենայ. բայց նաւերնին, ինչպէս նոյն Հոմերոս կ'ըսէ Ողիսևսի Վիրկէի կղզւոյն մէջ շինած նաւուն վրայ խօսելու ժամանակ, մէկ լայն նաւակ մըն էր, մէկ սև առագաստով և միայն առջևի կողմը կտոր մը տախտակաժամ վրան չուանը դնելու համար: Եւ ծածքին վրան կամ տակը գլխաւորը կը պառկէր երբոր ցամաք չէր կրնար ելլալ. և Հոմերոսի ատեն աս թէթև նաւերը նոթով կարմիր կը ներկէն եղեր: Արեւոտէն ալ Արգիպտոս նաւարկութիւն ընելը իբրև յանդուգն բան մը կը պատմէ:

Իմէպէտ Հոմերոսի և ուրիշ հին բանաստեղծից աստուածները շատ հեղ լթովալիա կ'երթան իրենց տօները կատարելու համար, բայց Յունաց առասպելներուն աղբիւր հիւսիս և արևմուտքն են, որ քիչ ստոյգ գործոց հետ շատ առասպելներով Յունաց աշխարհագրութիւնը կը զարդարեն: Սիկիլիայն Ատալիայէն բաժնող նեղուցը Հոմերոսի առասպելներուն դուռն է. անկէ անդին եղած ամէն բան զարմանալի է, և այս տեղէն կը սկսին Հոմերոսի ստորագրութիւնները սուտ գոյն մը առնուլ: Սիկիլիոյ վրայ քիչ տեղեկութիւն ունէր: Սիկանեանց և Սիկոններուն անունը միայն իրեն հասեր էր. և Սիկիլոպայց պատմութիւնը անտառային կենաց կենդանի նկարագիր մըն է:

Սիկիլիայէն զՈղիսևսը Աղեան կը զինները կը տանի, ուր քամիներով լեցուն տիկ մը ընծայ կ'ընեն իրեն, նոյն քամիներով առագաստները լեցուցած Ճամբայ կ'ելլայ հայրենիքը դառնալու: Տասը օրուան մէջ Թակէ կը մօտենայ, և երբոր յոգնած քուն կ'ըլլայ, ընկերները կարծելով թէ տըկին մէջ գանձ կայ, տիկը կը ծակեն, ան ատենը քամիները բոլոր դուրս պոռթկալով սաստիկ միջիկ մը կը հանեն և նաւը նորէն Աղեան կղզին կը քշուի: Ողիսևս անկէ Եստրիպոն մարդակեր ազգին երկիրը կ'անցնի, անկէ Այա. Վիրկէի կը զինէն անդին բոլորովն ստուգութեան

երկիրը իրմէ աներեւոյթ կ'ըլլայ. Վիրկէի յորդորանօքը Ովկիանոսը կը կտրէ Պերսեփոնեայ ծովափունքներէն անցնելով ուր բանաստեղծից դժոխային ըսած գետերը կը վազեն, Սոկիւտէս, Ստիքս, Լիսերոն և այլն: Եւ քողջ օր մը Ճամբորդութիւն ընելէն վերջը Ովկիանոս ծայրը կը հասնի ուր Աիմերեանք կը բնակին, յաւիտենական խաւարի մէջ, վասն զի ամենեւին արևուն լոյսը չտեսնալով խոր գիշերուան մէջ են կ'ըսէ: Հոն բոլոր դժոխոց անձանները պտրտելէն վերջը, երկրորդ առաւօտ Վիրկէի Այա կղզին կը դառնայ: Ենկէ Վիրկէի սորվեցուցած Ճամբովը (Խափառ) ըսուած շարժական ժայռերուն մէջէն Սիրենայ վտանգաւոր կղզիէն կ'անցնի, որոնք նաւ մը որ տեսնային անուշ ձայներով կը ջանային որ խաբեն ու զնաւը կղզին մօտեցընեն կախարդութեամբ. ատենց համար այսպէս կ'ըսէ Հոմերոս իր Ողիսականին ժ.Բ. Հագներգութեանը մէջ.

“Արդ դու նաւեալ ժամանեցես նախ ի կղզին Սիրենայ
Ողջ զանցաւորս վարմեն նոքա, հմայս նիւթեն
գիւթութեանց.
Որ անխորհուրդ անդ մերձեանայ և զՍիրենայ լսէ
ձայն
Նրմա 'նդ առաջ ի գարձն ի տուն կին և զաւակք
ոչ խնդան”:

Ողիսևս որպէս զի ինքը ու իր նաւաստիները չխաբուին և կամ ձայնին անուշութեանը համար չթուլնան, ահաջնին բոլոր մոմով խցեց: Ենկէ ալ Սիկիլայց ու Վարիւքեայց ժայռերուն վտանգներէն անցնելով նորէն ստուգութեան սահմանները մօտեցաւ:

Հոմերոսի աշխարհագրութեանը վրայ խօսողներէն ոմանք, շատ ջանք ըրին որ իրեն արևմտեան կողմերուն վրայ տուած տեղեկութիւնները ստուգեն. կ'ըսեն որ Ողիսևս Ետլանտեան Ովկիանոս մէջ Ճամբորդութիւն չըրաւ. բայց Հոմերոս յայտնի կ'ըսէ թէ Ողիսևս Ովկիանոս մինչև վերջին սահմանները պտրտեցաւ: Ոմանք ալ եղան որ ըսին թէ Վիրկէայց հրուանդանը որ ա-

տեն մը Պոնափնեան ճահճներուն պատճառաւ անբնակելի էր, Վինփա կղզին է։ Բսանկ ալ Վիմներեան ազգը որ մշտնջենաւոր խաւարի մէջ կը բնակէին՝ կարծեցին որ Խտալիոյ եզերքներն ըլլայ։ Թէպէտ իրաւցընէ հին բանաստեղծից աշխարհագրական ծանօթութիւնը Խտալիոյ արևելեան եզերքներէն անդին առասպելներով լի է, ի վերայ այսր ամենայնի Հոմերոս քիչ մը տեղեկութիւն ունէր Ովկիանու և Վիմներեանց վրայ, բայց հեռաւորութիւննին չէր զիտէր։ Հոմերոս իր քովէն բան մ'ալ չի հնարեր, հապա առասպելեալ աւանդութիւնները կը ստորագրէ, որոնք, ինչպէս դեռ կը տեսնանք՝ բոլոր արեւմտեան Ովկիանու վերայօք են։

Բստ Հոմերոսի կարծեաց՝ Յունաստան երկրիս արեւմտեան կողմերուն ծայրերը կ'իյնայ. ուստի անկէ անդին ամենեւին ընդդէմ չէ որ իր բանաստեղծութեանը մէջ տաքերեւակայութեամբ անծանօթ տեղերու վրայ ստորագրութիւն ընէ։ Բայտ ալ յայտնի է, որ ինչպէս վերը յիշեցինք, Հոմերոսի ըսածները բոլորովին երեւակայական առասպելներ չեն, հապա խիստ հին ու իր ատենը ամենուն յայտնի աւանդութեանց վրայ կայացեալ են, զորոնք հնդկաց աշխարհագրութեանը վրայ խօսելու ատեն կը յիշատակենք։

Ողիսեայ պտըտած աշխարհքներուն մէջ յիշատակի արժանի ազգերէն մէկն ալ Փէակեանք են, որոնք Ողիսեսը մեծ հիւրընկալութեամբ ընդունեցան ու Իթակէ իր հայրենիքը դառնալու համար նաւ մ'ալ պատրաստեցին։ Բսոնք Հոմերոսի պատմութիւններէն կ'երևնայ որ ան ատենը Յունացմէ շատ աւելի ծաղկած էին արուեստից, վաճառականութեան ու նաւորդութեան մէջ։ Բաջ Հիւպերիա կը բնակէին, բայց Վիկղոպայց շատ մօտ ըլլալուն համար իրենց բնակութիւննին փոխեցին ու Վիկրա կղզին բնակեցան, որն որ Վորկիւրան կը կարծուի։ Սիկուլք կամ Սիկենք աղգերն ալ կը յիշատակէ Հոմե-

րոս՝ որոնց անունները պատմական կը կարծուին։ Հոմերոսի յիշած Տրինաքրիա կամ Թրինաքրիա կղզին ոմանք առասպելեալ կղզի մը կը համարին, ոմանք ալ, որ աւելի հաւանականն է՝ Սիկիլիա կղզին է ըսին որ իրեք գլուխ ունենալուն համար Տրինաքրիա այսինքն դո-տա եռագլուխ ըսուեր է։

Ինչպէս որ առաջուց ըսինք՝ Հոմերոսի աշխարհագրութիւնը արեւմտեան կողմէն մինչև Յունաստան էր. բայց իրմէ դար մը վերջը՝ Հեսիոդոս Վրիստոսէ 750 տարի առաջ, և կամ ըստ Լարդոտեայ Հոմերոսի ժամանակակից՝ իրմէ աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններ կուտայ արեւմտեան կողմերուն վրայ. Խտիոն անունով Թագաւոր մը կը յիշէ որ բոլոր Տիւրքնաց կը տիրէր. Խտալիոյ արեւմտեան կողմին վրայ ալ շատ յիշատակութիւններ կ'ընէ, Սիլիթաց և Լթովպացւոց՝ հետ կը յիշատակէ նաև Լիկուրացիք՝ որ ինչպէս կ'երևնայ Լարդոպայի բոլոր արեւմտեան կողմերը Սպանիայէն մինչև Բալեան լեռները տարածուած էին։ Հեսիոդոս կը յիշէ նաև Թատրոս, Փասիս և Հոդամոս գետերը, որոնցմէ առջինն է հիմակուան՝ Իանուր գետը։ Վեղոսը որ Հոմերոս Եղիպտոս կ'անուանէ՝ Հեսիոդոս զանիկայ իր բնիկ անուամբը Վեղոս կը կոչէ և անոր եօթը բերաններն ալ կը յիշէ։

Ողիսես առջինը եղած չէ որ արեւմտեան Ովկիանու մէջ ճամբորդութիւն ըրած ըլլայ. Յասոն ալ հերայի առաջնորդութեամբը անցաւ անկէ իր Բրդոս ըսուած նաւովը, ինչպէս որ կը յիշէ Հոմերոս Ողիսականին մէջ։ Շատերը Վեսների հետ միաբանեցան ըսելու որ աս Բրդոնաւորաց քերթութիւնը՝ որ Որիէոսի անուամբն է՝ Հոմերոսէն շատ առաջ է. բայց բուն իսկ ոճը ու հեղինակութիւնը այնպէս չեն ցուցըներ, անոր համար ոմանք Հոմերոսէն շատ ետքը կը կարծեն այս քեր-

1 Հին ատենը Վարմիր ու Պարսկային ծովուն եզերքները ազգ մը կար որ Եթովպացի կը կոչուէր, ասոնք հիմակուան Եփրեկէի Եթովպացւոց հետ պէտք չէ շփոթել։

մար յաջորդ յօգուածով Բըզմնաւոր-
դայ ճամբորդութեանը վրայ կը խօ-
սինք, որ պատմութեան մէջ ալ շատ
անուանի դիպուած է:

Արծիւ ,	”	30	”	”	”	
Բագ ,	”	30	”	”	”	
Սիրամարգ ,	”	27	Էն մինչև 28	”	25	Էն մինչև 28
Փասխան ,	”	23	Էն մինչև 25	”	18	Էն մինչև 20
Ագռաւ ,	”	20	”	”	100	”
Սոխակ ,	”	19	Էն մինչև 20	”	16	Էն մինչև 18
Հաւ ,	”	18	Էն մինչև 20	”	16	Էն մինչև 18
Աղանի ,	”	17	Էն մինչև 18	”	13	Էն մինչև 14
Կանեփուկ 1 ,	”	13	Էն մինչև 14	”	13	Էն մինչև 14
Սագա քաշու ,	”	13	Էն մինչև 14	”	19	Էն մինչև 20

— Վշան զի ջերմութիւնը միշտ հաստատա-
կելիս կենալ ուզելով երբոր տաք ձեռքս պաղ ջրին
մէջ կը խօթեմ՝ իր ունեցած ջերմութիւնը ջրին
աւ կը հաղորդէ, որով նոյն ձեռքս առջի ունե-
ցած ջերմութիւնը կորսնցունելով պաղութիւն կը
դգայ. ընդ հակառակն մէկաւ ձեռքս ջրէն աւելի
պաղ ըլլալով անկէ ջերմութիւն կ'առնու, որով
տաքութիւն կը դգայ :

ՎԵՆԵՏԻԿ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ